

I n t e r v j u u

Jüri Valge

Jüri Valge, keeleteadlane ja riigiametnik. Sündinud 21. oktoobril 1948 Kehras.

Lõpetanud Tartu ülikooli eesti filoloogi, lingvistina (1972), filoloogiakandidaat aastast 1982. Töötanud 1972–1976 Tartu ülikoolis nooremteadurina, 1979–1998 õppejõuna (õpetajast professori kohusetäitjani, sh 1984–1988 Turu ülikooli eesti keele lektorina). 1998. aastast haridus- ja teadusministeeriumi nõunik.

Tartu ülikooli praktilise eesti keele (eesti keele võõrkeelena) õppetooli juhataja (1989–1998), filoloogiateaduskonna dekaan (1990–1991), Emakeele Seltsi abiesimees (1992–1993, 2002–2006); juhtinud eesti keele ja kultuuri akadeemilise välisõppe nõukogu ja Eesti keelenõukogu; kuulub Eesti keelenõukokku, Eesti Keele Instituudi teadusnõukokku, ajakirja Oma Keel toimetuskolleegiumi; rahvuskaaslaste, hõimurahvaste, Lõuna-Eesti keele ja kultuuri, setu kultuuri, eestikeelsete kõrgkooliõpikute ja eestikeelse terminoloogia riiklike programmide nõukogudesse/juhtkomiteedesse, F. J. Wiedemanni keeleauhinna komisjoni ja Wiedemanni fondi halduskokku.

„Eesti keele arendamise strateegia (2004–2010)” autoreid; avaldanud keeleteadust, -poliitikat ja -pedagoogikat käsitlevaid artikleid, tõlkinud ja kohandanud Kalevi Wiigi „Foneetika alused”, Lauri Kettunen „Laadogast Balatonini” ning Aino Piehli ja Inkaliisa Vihoneni „Autor, arvesta ka tõlkijat”; osalenud Fred Karlssoni „Sissejuhatus üldisse keeleteadusesse” tõlkimisel, eesti keelt ja eestlust käsitlevate raamatute koostamisel ja toimetamisel.

- **Oled põhikooli lõpetanud Põlvamaal Leemis. Kui palju sulle seal-
sest murdest külge on hakanud või hakkas?**

Kindlasti nii palju, et ütlen ÕSist erinevalt – Leevil. Kui ma aga viieaastase-
sena koos perega ema kodukanti Leevile elama sattusin, siis ei taibanud
esialgu kohalike poiste jutust küll paljutki. Passiivne murdeoskus tuli
üsna kiiresti kätte ja on praeguseni alles: usun, et saan Võru murdes
räägitavast ja kirjutatavast enam-vähem täielikult aru. Aktiivse mur-
deoskusega on veidi kehvemini: kodu oli täiesti kirjakeelne ja ametlik
keelepoliitika oli omal ajal järsult murdevastane, seega pole ma varem
kunagi murret rääkinud. Viimasel ajal – küllap ka seose tõttu Lõuna-
Eesti keele ja kultuuri programmiga – olen kirjutanud Võru murdes
paar kõnet, ühe artikli ning oma lõbuks mõne luuletuse. Külge on
jäänud armastus selle murde – kui kultuuriväärtuse, eesti kirjakeele
arendamise ühe allika, kohaliku eesti identiteedi kandja vastu.

- **Leevist läksid reaalainete õpetamise poolest tuntud Nõo kesk-
kooli, Tartu ülikoolis hakkasid õppima aga hoopis eesti keelt ja
kirjandust. Miks filoloogia peale jäi?**

Nõos õpetati kõike hästi, ka humanitaaraineid. Ega kõiki valiku põh-
jusi muidugi aastate tagant meeles ei ole, aga seda mäletan küll, et kui
füüsikuks saamise mõte kunagi oligi, siis Nõo-aastate lõpus oli selle
teostamatus täiesti selge (õppisin Nõos füüsikaklassis). Ilmselt kaalusin
ka ajaloo eriala, ent kuna tollased ametlikud tõed olid vastuvõetamatud,
siis oli see tee kinni. Vahest aitas valikule kaasa tõsiasi, et olin lapsest
saati päris palju lugenud ning kirjutanud tekste, mida õpetajad klassis
ette lugeda lasksid. Eesti filoloogia poole tõmbas kindlasti ebamäärane
lootus tegelda selle kaudu kuidagi n-ö Eesti asjaga: see vastas koduse
kasvatuse põhimõttele, mis Nõos nii õpetajailt kui klassikaaslastelt
tugevat toetust olid saanud. Usun, et Nõo kooli süvaeasmärk ei olnudki
kõikidest lõpetajatest matemaatikuid või füüsikuid teha. Nõos õpetati
mõtlemata, oma tegude eest vastutama ja kaaslast hoidma. Neid oskusi
on vaja igal erialal.

- **Kas spetsialiseerumine ülikoolis keelestatistikale oli kompromiss
reaalainete ja filoloogia vahel?**

Ega ma keelestatistikale spetsialiseerunudki (see tuli hiljem koos
Juhan Tuldava Tartusse tulekuga). Minu keeleteaduse kallakuga indi-
viduaalplaani tähendas mõne aine ärajätmist ning niisuguste ainete
lisamist nagu tõenäosusteooria ja matemaatiline statistika, matemaatiline

tiline loogika, arvutusmasinad ja programmeerimine, valitud peatükke kõrgemast matemaatikast, keelestatistika, eksperimentaalfoneetika, informatsiooniteooria. Muidugi on konkreetsed teadmised tänaseks meelest läinud, jäänud on aga (enda arvates!) mõtteviis, et nähtusi, sündmusi, tegevusi saab n-ö pulkadeks lahti võtta, analüüsida ja siis uuesti mingi teise loogika järgi teiseks kombinatsiooniks kokku panna. Ei tahaks vastasseisust ning kompromissist rääkida: minu meelest pole paha, kui „realist” arvude taga inimlikku sisu näeb ning „humanitaargi” peaks arvestama vajadust ning võimalust oma mõtteile konkreetne ja täpne keeleline kuju anda.

- **Millega keelestatistika 1970. aastate Eestis tegeles?**

Küsimus on natuke hilineunud, sest pole vist küll juba 30 aastat selle teemaga kokku puutunud. Mäletan, et palju räägiti sagedussõnaraamatute koostamisest. Sellel oli ka selge praktiline eesmärk – olla abiks keeleõppijale, et oleks kõigepealt võimalik kõige sagedamini vaja minevad sõnad ära õppida. Samuti üritati statistiliselt kirjeldada keele eri osi. Mina uurisin näiteks natuke sõnaliikide esinemissageduse erinevusi eri allkeeltes; diplomitöö oli ajalehekeele statistilisest analüüsist ja see viis mu kokku unustamatu Juhan Peegluga.

- **Missuguseid õppejõude nimetaksid oma eeskujudena ja milles?**

Huno Rätsep tõi mu Eesti lingvistide mitte just väga suurde ringi, kus mind (loodetavasti!) mu vahepealsest bürokratiseerumisest hoolimata oma inimeseks peetakse. Gerda Laugaste õpetas ÕSi austama: „Noormees, te pole vist ÕSi läbi lugenud?” (tõesti ei olnud). Ivar Kull (matemaatik) ja Ellen Uuspõld õpetasid mõtete väljendamise täpsust, viimane ka seda, mida üheski tollases õppekavas kirjas olla ei saanud – inimlikku usaldamist ja põhimõttekindlust. Juhan Peeglilt õppisin hoolivust ja vastutustunnet, sõna kui infokandja väärtustamist. Mul oli õnn õppida paljude nende õppejõudude juhendamisel, kes tegelikult löid sõjajärgse Tartu ülikooli: Paul Ariste, Arnold Kask, Paula Palmeos, Richard Kleis, Valmar Adams, Villem Altoa, Aino Valmet... Õppejõu tegi minust hilisem hea kolleeg Jaak Peebo.

- **Kuidas jõudsid oma väitekirja teemani?**

Ilmselt võttis see omajagu aega. Aspirantuuri astudes seda igatahes polnud. Algul tegin kandidaadieksameid ning küllap aegamööda kujunes professor Huno Rätsepa soovitusel (või vähemalt heakskiidul) teemaks

„Lauseliikmete koordinaatsiooni võimalusi tänapäeva eesti keeles” (tõlge vene keelest!). Näitelaused mõtlesin ise välja; huvitavaks läks asi siis, kui keegi – kaasa arvatud loomulikult mina ise – enam ei osanud öelda, kas mingi konstruktsioon on eesti keeles võimalik või mitte.

- **Milliste kursuste õpetamine on kuulunud sinu kui õppejõu ülesannete hulka? Keda oled õpetanud?**

Algus oli klassikaline: praktiline eesti keel vene üliõpilastele. Seejärel – kuna kolleeg jäi haigeks – morfoloogia eesti filoloogidele (kolleegi konspektidega, ise õppides ja hoolega eksamiks valmistudes, sest õppejõud pidi ju ikka üliõpilastest natuke targem olema). Kaugõppe üliõpilastega tulid järjest uued kursused, siis lisandusid tulevased defektoloogid ning ajakirjanikud (viimased meenutavad küllap tänapäevani peakäänete moodustamist ning eri verbivormide äratundmist). Olen ilmselt õpetanud kõiki tänapäeva eesti keele kursusi foneetikast semantikani. Foneetikaloengute kohustus tuli pärast seda, kui olin ära tõlkinud Kalevi Wiigi „Fonetiikan perusteet”¹.

Uued vajadused tõi kaasa töö Turu ülikoolis: lisaks praktilisele eesti keelele (soomlaste kõrval ka üks andekas jaapanlane) tuli õpetada eesti kirjakeele ajalugu ja murdeid. Eelmise lektori pärandusena oli tunniplaani jäänud eesti kirjanduse kursus. Selle kahe nädalatunniga loengusarja ettevalmistus neelas kõik esimese Soome-aasta nädalavahetused, kursus oli minu jaoks õudusunenägu ilmsi ning kevadeni vastu pidanud kuulajatele „aika huvitava”.

Sattunud kokkupuutesse eesti keele kui võõrkeele erialaga Tartus, tuli lugeda sissejuhatust eesti keelde ning eesti sõnaraamatute ajalugu ja süsteemi. Laienes õpetatavate ring: koostöös Münsteri ülikooliga õpetasime nii Saksamaal kui ka siin saksa üliõpilasi (koos nendega ka vähemalt üht hiinlast ja ühte türklast). Ida poolt tulid komid, marid, udmurdid, teistest hõimurahvastest üliõpilased.

- **Sõid eesti keele lektori leiba Soomes. Mille poolest erines tollane Soome ülikool Eesti NSV ülikoolist?**

Sõin tõesti ja seda oli rohkem kui Eestis. Ida ja lääne üldistest erinevustest (töötasin Turus aastail 1984–1988) pole mõtet rääkida. Kõigepealt töötingimused: oma kabinet, oma elektrikirjutusmasin, paljundusvõimalused (Eesti ülikoolis pääses koopiomasina juurde prorektori loaga), isiklik telefon töö ja kodus. Peenikesed kriidid (millega

¹ „Foneetika alused” – Toim

ma nelja aasta jooksul ära ei harjunud); ainult kopeerpaberit ei olnud. Puudus ühiskondlik töö (meie mõistes): kartulivõtmise ja heinategu šeflusaluses kolhoosis, lehtede riisumine Toomemäel. Samas puutusin esimest korda elus kokku streigiga: ka üks minu aine eksam jäi ära, sest töötaja, kelle ülesanne oli avada eksamiruumi uks, streikis ja ametiühing ei lubanud kedagi teist võtme ligigi. Samamoodi jäi ära üks minu vastutusel olnud seminar. Seminarile pidi sõitma mootorpaadiga, aga jällegi polnud võimalik lukus paati kätte saada.

Eesti üliõpilastega võrreldes olid suhted üliõpilastega lähedased, ja mitte ainult Rootsist tulnud „sina” tõttu. Kolleegid olid toredad, mõni sõprus kestab siia maani. Tõllal tundus, et Tartus oli ühismaimu rohkem – aga nüüd oleme ka Eestis samasugused, lihtsalt tollased olud sundisid Eestis kollektiivsuse peale ka seal, kus seda vahest vajagi poleks olnud.

Täitsin esimest korda elus tuludeklaratsiooni (korjanud ja arvanud kokku sahtlitäie kviitungeid) ning ühe kolleegi sõnul olevat ma iseloomustanud erinevust Soome ja Nõukogude bürokraatia vahel järgmiselt: „Soome oma on halvem, sest see toimib.”

- **1980. aastate lõpus avas Tartu ülikool eesti keele kui võõrkeele eriala. Sa olid selle asutajaid. Mida noist aastaist mäletad?**

Sain professor Rätsepa soovitusel rektor Jüri Kärnerilt tõesti ülesande leida uude kateedrisse töötajad, koostada õppeplaan ja korraldada üliõpilaste vastuvõtt. Kateedri ametlik asutamiskuupäev on 1. aprill 1989. Personalivalik ilmselt õnnestus: kahest tollasest kolleegist on saanud professorid, lisaks on üks doktor, ülejäänud nii Eestis kui ka välismaal tunnustatud eesti keele õpetajad ja raamatute autorid. Mõtlesime välja õppeplaani, mis oli tollal veel kehtinud kursustepõhise ja aineõppe vahepeal, juurutasime praeguseks kõikjale levinud kirjalike eksamite süsteemi ning teenisime Soome ajakirjanike õpetamisega teaduskonna esimese koopiamašina, mille augustiput i ajal ühe kolleegi sugulase juurde peitu pidime viima – ent siis sai put otsa... Hakkasime korraldama rahvusvahelisi konverentse „Emakeel ja teised keeled”. Praeguseks on neid toimunud kuus ning traditsioon jätkub. Tollesse aega mahtus nii esimese sõjajärgse keeleseaduse tegemine kui ka selle elluviimiskatsed keelekaitsekomisjonis, laulva revolutsiooni ülevad ja tumedad ajad, kaastundeavaldused Vilniuse kolleegidele, öised valved. Tõttasime kasutama suletud linna staatusest vabanenud Tartu võimalusi: meeldejäävaim ning nähtavasti Eestile enim kasu toonud

üritus oli Helsingin Sanomate välisuudiste ajakirjanikele korraldatud kaks eesti keele ning maiskonnaloo kursust, kuhu tõime esinema oma ala tipud (Ain Kaalep, Marju Lauristin, Peeter Olesk, Kaido Kama, Vahur Kalmre jt). Eestis kuuldu ja nähtu olevat muutnud ajalehe Eesti uudiste stiili. Tollesse aega kuulub ka poolteist aastat tööd filoloogia-teaduskonna dekaanina.

- **Nüüd oled üle kümne aasta töötanud haridus- ja teadusministeeriumis. Millised valdkonnad on selle aja jooksul su töö sisuks olnud?**

Ministeeriumi tööpakkumise kogu tausta ma ei teagi. Igal juhul professor Mati Ereli algatusel ning tollase ministri Mait Klaasseni kutsel ma sinna 1998. aasta alguses läksin. Algas segasevõitu, sest ega keegi eriti täpselt teadnud, millega keelepoliitika nõunik peaks tegelema. Kuna mitte-eestlastele eesti keele õpetamiseks koostati strateegiat ja käivitumas oli ka samasisuline Phare programm, siis olid esimesed ülesanded seotud selle teemaga. Aegamööda on töö nihkunud siiski eesti keele kui emakeelega tegelemise poole.

Väga oluline sündmus toimus 1999. aasta lõpul, kui Eesti otsustas osa võtta 2001. aastaks planeeritud Euroopa keelteaastast. Moodustasime komitee, korraldasime keelteaastal palju üritusi (konverentsidest ja trükistest kuni postmargi väljaandmiseni) ning kui see läbi sai, kujundasime minister Tõnis Lukase õnnistusel komitee ümber Eesti keelenõukoguks. Keelenõukogu sai muude ülesannete kõrval kohustuse koostada „Eesti keele arendamise strateegia”. Mitmete taustauuringutele toetudes tegime selle valmis kahe ja poole aastaga, 2004. aastal võttis valitsus strateegia vastu ning praegu toimub suur osa eesti keelega seotud tööst ning selle rahastamisest just kõnealuse dokumendi alusel.

Olen olnud üpris tihedalt seotud mitmete uute riiklike programmide koostamisega: keeletehnoloogia, eestikeelse terminoloogia toetamine, eestikeelsete kõrgkooliõpikute koostamine ja väljaandmine, eesti keele ja kultuuri akadeemiline välisõpe, rahvuskaaslaste programm, setu kultuuriprogramm. Tegelda on tulnud Lõuna-Eesti keele ja kultuuri ning hõimurahvaste programmi arendamise ning elluviimisega.

Omaette töövaldkond on Wiedemanni keeleauhinnaga seondud, millest 2003. aasta lõpuks õnnestus kujundada riigi keeleuhind. Riiklik staatus eeldab õige mitut protseduuri kandidaatide esitamisevõimaluse väljakuulutamist kuni vajalike dokumendiprojektide koostamiseni.

On õnnestunud säilitada ja edasi arendada keeleuhinna traditsioonide seda osa, mis olid seotud Väike-Maarjaga. 2008. aastal korraldasime rahvusvahelise konverentsi „Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa”.

Viimasel ajal olen üpris palju tegelnud keelehooldesüsteemi (Tartu keelehooldeskeskus), eesti eurokeelehooldde ja eesti keele riigieksami arendamise, Eesti Emakeeleõpetajate Seltsi ning Eesti Noorte Keeleorganisatsiooni toetamisega. Koostöös Emakeele Seltsiga asutasime Oma Keele ja oleme hakanud korraldama keelepäevi väliseestlastele. Suhteliselt igapäevane on keelekoostöö kolleegidega eesti keele instituudist, kõrgkoolidest, Eesti Keele Sihtasutusest. Ning muidugi on nimetatud suurtele teemadele lisaks piisavalt palju igapäevaseid tegemisi. Pole ma pääsenud ka uue keeleseaduse tegemisest.

- **Kuidas edeneb praktikas eesti keele arendamise strateegia?**

Edeneb ikka. Praegu koostatakse just ülevaadet selle elluviimise tulemustest. Pikem versioon (üle 100 lehekülje) riputatakse üles virtuaalselt, lühem antakse välja ka paberil. 2009. aasta jaanuari keskel korraldatakse keelefoorum, kus tehtu, tegemata olev ning teha tulev läbi analüüsitakse ning huvilistele teada antakse. See strateegia kestab kuni 2010. lõpuni. Siis tuleb valmis teha järgmine strateegia.

- **Kui sul oleks semester või aasta põhitööst vaba aega, millega tegeleksid?**

Riigiametnikuna mõtlen aastate, mitte semestrite kaupa. Alguses vist naudiksin mõne nädala ilma äratuskellata magamist, kuigi see ilmselt paljut ei muudaks – nagu nädalavahetuste hommikud näitavad. Tahaksin läbi lugeda väga huvitavad kokku ostetud, kuid lugemata raamatud, mille kuhi järjest kasvab. Ilmselt prooviksin edasi tõlkida Lauri Kettuneni mälestusi. Sorteeriksin vanu pabereid ning teeksin korda oma kirjutuslaua. Ja vahepeal käiksin vist ikka vaatamas, mis tööül juhtunud.

- **Elu ei koosne ometi ainult eesti keelega tegelemisest. Mida vabal ajal teed?**

Koos vanuse ja kehakaalu kasvuga on mõningaid muutusi muidugi toimunud. Kunagi sõitsin päris mitu suve ja kevadet süstaga: nii Eestis, Lätis, Leedus kui ka Karjalas (praegugi kisub Põltsamaa jõe ning Ema-jõe Suursoo vesitsi avastamise poole). Umbes samasse aega või veidi hilisemasse jääb suusatamine, mh kümme-kond Tartu maratoni ja viis

Finlandiahihtot. Viimasel ajal oleme üritanud pere ja hea seltskonnaga sõita jalgrattaga läbi Läänemere suuremad saared. Ahvenamaa, Gotland, Saaremaa, Hiiumaa, Muhu ja sel suvel Kihnu ongi juba läbi sõidetud, lisaks rattamatku saatnud jalgsirännakutega oleme olnud ka Kõinastul ja Manilaiul. Ei ütle ära „tsiviliseeritumalt” reisimisestki. Matkamine ja muidu ringikolamine on minu meelest andnud võime taluda suhteliselt kergesti olmelisi ebamugavusi. Matkal selguvad ka inimesed, kellele võib loota.

- **Oletame, et su vestluskaaslane on keelehuviline gümnasist. Mida talle eriala valikul soovitaksid?**

Õppigu eesti keelt ja matemaatikat. Kui sinna veel üht-teist juurde panna, teeb see kokku keeletehnoloogia. Keeletehnoloogia on aga olulisel määral eesti keele tuleviku võti. Ning õppigu teisi keeli, et välismaa kolleegidega koostööd teha.

Küsitlenud
Jaan Õispuu